Ks. dr hab. Waldemar Jan Pałęcki MSF, prof. KUL
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Wydział Teologii
Instytut Liturgiki i Homiletyki
Kierownik Katedry Historii Liturgii

Lublin, 16 marca 2016 r.

RECENZJA

całości dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej
***Jednoczący charakter liturgii stacyjnej w Rzymie*,**
ks. dra Janusza Mieczkowskiego

Ks. dr Janusz Mieczkowski, pracownik naukowo dydaktyczny Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, zatrudniony na stanowisku adiunkta w Katedrze Historii Liturgii, przedłożył do oceny swój dorobek naukowy wraz z rozprawą habilitacyjną *Jednoczący charakter liturgii stacyjnej w Rzymie*, Tyniec: Wydawnictwo Benedyktynów 2015, ss. 550 (ISBN: 978-83-7354-588-5). Dorobek habilitanta będzie oceniany na podstawie art. 16 ust. 4 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595, z późn. zm. 2) zgodnie z rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2011 r. w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego (zob. Dz. U. Nr 63, poz. 324). Uwzględniając powyższe rozporządzenia zostanie wskazane, czy habilitant spełnia wymogi prawne przy ubieganiu się o uzyskanie stopnia doktora habilitowanego. Istotnymi przesłankami będzie przedstawienie jego osiągnięcia naukowego oraz ocena jego istotnej aktywności naukowej.

Ks. dr Janusz Mieczkowski po ukończeniu XIV Liceum Ogólnokształcącego w Krakowie w latach 1989-1995 podjął studia w Wyższym Seminarium Duchownym w Krakowie – Wydział Teologiczny Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie – na kierunku „Teologia kapłańska". Stopień magistra uzyskał w 1995 r. na podstawie pracy: *Biskup Stanisław Rospond (1877-1958) – życie i działalność*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Bolesława Kumora. Po czterech latach pracy duszpasterskiej w październiku 1999 r. został skierowany na studia doktoranckie z liturgiki na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Stopień licencjata teologii uzyskał w 2001 r. na podstawie rozprawy *Geneza i powstanie Instytutu Liturgicznego w Krakowie w kontekście działalności ośrodków ruchu liturgicznego*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. S. Koperka CR. W 2004 r. uzyskał stopień doktora nauk teologicznych na podstawie dysertacji *Krakowski Instytut Liturgiczny w kontekście europejskiego ruchu liturgicznego*, napisanej pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. S. Koperka CR. Recenzentami byli o. prof. dr hab. Jerzy Józef Kopeć CP i ks. prof. dr hab. Wiesław Przyczyna.

Od 2004 r. habilitant jest pracownikiem naukowo-dydaktycznym na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, która w 2009 r. została przekształcona w Uniwersytet Papieski Jana Pawła II. Początkowo był zatrudniony przy

Katedrze Teologii Liturgii, a od 2006 r. przy Katedrze Historii Liturgii. Prowadzone przez habilitanta badania naukowe oraz działalność dydaktyczna są ścisłe związane z jego wykształceniem jako liturgisty. Warsztat ten był przez niego doskonalony nie tylko na płaszczyźnie badań naukowych, ale również na drodze pracy dydaktycznej.

1. Osiągnięcie naukowe habilitanta

Habilitant przedkładając swój dorobek do oceny jako tytuł osiągnięcia naukowego wskazał na publikację *Jednoczący charakter liturgii stacyjnej w Rzymie*, Tyniec: Wydawnictwo Benedyktynów 2015, ss. 550, będącą rozprawą habilitacyjną. Poddając recenzji cały dorobek naukowy i dydaktyczny w pierwszym punkcie należy więc zwrócić uwagę na rolę tej publikacji, jaką ma pełnić w rozwoju nauk teologicznych w zakresie liturgiki.

Badania dotyczące historii liturgii stanowią ważny element w poznaniu całego procesu dokonujących się zmian w *Służbie Bożej* sprawowanej w różnych okresach dziejowych. Położenie tego solidnego historycznego fundamentu pozwala na gruntowną refleksję teologiczną owocującą w postulatach pastoralnych realizowanych *tu i teraz* w zbawczej posłudze Kościoła. Pozwalają one wypracować jednocześnie pewien model ożywienia religijnego w czasach współczesnych.

Wśród wielu aspektów liturgicznych ważne miejsce w tradycji Kościoła zajmowała liturgia stacyjna sprawowana przez papieża lub jego delegata w wyznaczonych kościołach Rzymu. Uczestnictwo w tego typu celebracjach, przeżywanych w jedności z biskupem Rzymu, wpływało bowiem na rozwój życia religijnego, a zwłaszcza na świadomość poczucia wspólnoty eklezjalnej. Jak zauważa habilitant: „...coraz bardziej narasta w świecie współczesnym problem anonimowości, także we wspólnotach kościelnych. Wspólnota, którą tworzy liturgia stacyjna, może wzmocnić wiarę wszystkich jej uczestników, dać im poczucie, że są oni częścią żywego Kościoła" (s. 15). Liturgia stacyjna – jako fenomen w dziejach Kościoła – wokół ołtarza gromadziła duchownych i świeckich pod przewodnictwem biskupa Rzymu podkreślając jedność wspólnoty uczniów Chrystusa. W ten sposób liturgia stacyjna stała się również narzędziem ożywienia poczucia przynależności do Kościoła Chrystusowego, który jest jeden, święty, powszechny i apostolski.

Rozprawa habilitacyjna ukazuje całą panoramę struktury i organizacji liturgii stacyjnej od starożytności chrześcijańskiej do czasów współczesnych. Prezentując to zagadnienie autor przedstawia jej rozwój, kształt oraz wchodzące w skład tej liturgii obrzędy. Kwestie te rozważa w kontekście troski Kościoła o zachowanie jedności. Autor korzystając z najstarszych zachowanych źródeł liturgicznych i pozaliturgicznych, sięgających IV w., przybliża to zagadnienie od strony historycznej i teologicznej z punktu widzenia jednoczącej roli liturgii stacyjnej. Struktura recenzowanej pracy jest logiczna i zwarta. We wstępie Autor przedstawia problematykę badań, założenia metodologiczne, omawia dotychczasowy stan badań i prezentuje źródła. Szkoda jednak, że przybliżając czytelnikowi we wstępie konkretne fakty z historii, teologii czy archeologii nie udokumentował ich wyczerpująco w przypisach (np. s. 13, 18-22).

Monografia składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów i zakończenia. Autor umieścił bibliografię, podsumowanie i spis treści w języku angielskim oraz indeksy: biblijny i nazw własnych. Bibliografię autor klasycznie podzielił na źródła, opracowania i literaturę pomocniczą. Na pewno wyszczególnienie w źródłach chociażby oddzielnie tekstów ojców Kościoła, dokumentów Kościoła czy ksiąg liturgicznych pozwoliłoby czytelnikowi na lepsze uchwycenie bogactwa źródeł. Ponadto należałoby zweryfikować niektóre zapisy bibliograficzne, bowiem przy obszernych dziełach może wkraść się błąd czy niedopatrzenie (np. *Ceremoniał Liturgicznej Posługi Biskupów* został wydany w 2013 r. a nie w 2010 r.).

W rozdziale pierwszym „Pochodzenie i znaczenie terminu *statio* w starożytności" autor omawia pojęcie *statio*, które leży u podstaw rozumienia nie tylko samej liturgii stacyjnej, ale również systemu i organizacji stacyjnej. W pierwszym paragrafie habilitant sięgnął do starożytnej literatury greckiej i łacińskiej czasów pozachrześcijańskich zarówno przed jak i po narodzeniu Chrystusa. Ta panorama jest bardzo interesująca, gdyż habilitant przytacza prawie dwudziestu autorów i ich kluczowe teksty w językach oryginalnych, aby wskazać na wielowarstwowość pojęcia *statio*. W ten sposób dochodzi do bardzo ciekawych wniosków wskazując między innymi, że pojęciem tym określano chociażby samo trwanie i stanie na straży, gotowość do walki, miejsce spotkań i rozmów. Tak szerokie spojrzenie na fenomen chrześcijańskiej liturgii stacyjnej przez pryzmat kultury pozachrześcijańskiej jest bardzo ważne, ale należy uważać, aby nie dokonać pewnej „chrystianizacji" myśli pogańskiej. Takie wrażenie można odnieść przy prezentowaniu przez habilitanta myśli Pitagorasa; zapis „Bóg" z dużej litery może sugerować, że chodzi o Boga Objawienia a nie bóstwo (s. 37). Druga część tego fundamentalnego pojęcia dotyczy tekstów chrześcijańskich. Habilitant przytacza również wiele świadectw ojców Kościoła i innych pisarzy. Prezentując te myśli wskazuje zarówno na konotacje militarne, jak też liturgiczne tego pojęcia. To różnorodne ujęcie sprawiło, że *statio* pojmowano jako post w środy i piątki, jako zgromadzenie liturgiczne, czy też pozaliturgiczne i wreszcie jako liturgię papieską w Rzymie. Podkreślić należy w tym miejscu, że autor przytacza różne stanowiska, nieraz ścierające się opinie, dotychczasowych badaczy tego zagadnienia, co też pozwala czytelnikowi gruntownie poznać te kwestie.

Kontekst powstania liturgii stacyjnej w Rzymie stał się przedmiotem badań w drugim rozdziale. Na początku autor dość obszernie prezentuje zagadnienia z historii Wiecznego Miasta, jego topografii, dziejów wspólnoty chrześcijan w Rzymie, jej powstania, prześladowań i rozwoju aż do edyktu mediolańskiego (s. 73-96). Informacje te są ważne dla czytelnika, aby mógł umieścić liturgię stacyjną w konkretnym miejscu i czasie, ale wiele z nich – mniej istotnych dla samej liturgii – można by przenieść do przypisów. W interesujący sposób natomiast autor przedstawia cztery teorie o pochodzeniu liturgii stacyjnej w Rzymie, jako kontynuacji liturgii celebrowanej w kościołach tytularnych, jako naśladowania liturgii jerozolimskiej, jako autorskiej inicjatywy papieża Grzegorza Wielkiego, czy jako inicjatywy pozostającej pod wpływem liturgii bizantyjskiej (s. 96-149). W tej zajmującej tematyce pozwalają się odnaleźć czytelnikowi umieszczone zestawienia i mapy. Habilitant używa jednak pewnych sformułowań, które stosowane są w języku potocznym, a nie stanowią terminologii liturgicznej. Przykładem jest pojęciem „nabożeństwo stacyjne" (s. 116, s. 137), gdyż nie wiadomo, czy autor pod nim rozumie sprawowanie Eucharystii, która nie jest nabożeństwem, czy inne celebracje pozaliturgiczne? Autor konsekwentnie w całej monografii używa także zwyczajowych określeń jak: „Boże Narodzenie" czy „Boże Ciało" (np. s. 123, 134). Zalicza także „Suche Dni" do okresów liturgicznych, a nie stanowią one przecież oddzielnego czasu liturgicznego jak Adwent, czy Wielki Post (s. 134). Poprawne stosowanie terminologii występującej w łacińskich tekstach i księgach liturgicznych w języku polskim jest bowiem okazją do uchwycenia bogatych teologicznych treści tych pojęć.

„Rozwój i kształt liturgii stacyjnej do niewoli awiniońskiej" to treść trzeciego rozdziału. Habilitant przybliża powstanie, kształtowanie się i rozwój liturgii stacyjnej w Rzymie od starożytności do XIV w. Autor szczegółowo prezentuje to zagadnienie omawiając znaczenie kultu męczenników i liturgii w rzymskich kościołach określanych jako *tituli*, przybliżając rozwój liturgii stacyjnej od V w., która osiągnęła swoje apogeum w VIII w. Godnym uwagi jest, że habilitant sięga do manuskryptów liturgicznych i pozaliturgicznych źródeł tego czasu, prezentuje ich treść dotyczącą liturgii stacyjnej. Zamieszczone teksty w języku łacińskim umożliwiają czytelnikowi uchwycić występujące niuanse. Habilitant w interesujący sposób nie tylko przybliża różne opinie znawców tej tematyki, ale ukazuje różnice w poszczególnych źródłach dotyczących chociażby wykazu kościołów stacyjnych, co też pozwala na uwypuklenie

procesów warunkujących rozwój i zmiany tej liturgii w Rzymie. W ostatniej części tego rozdziału autor przedstawił liturgię stacyjną od XI do XIV w. Zmieniające się uwarunkowania polityczne i społeczne, częsta nieobecność papieży w Rzymie w XII i XIII w. aż wreszcie przeniesienie siedziby papieży do Awinionu, wpłynęły na zanik klasycznej liturgii stacyjnej w Rzymie.

Kontynuacją powyższych treści jest rozdział czwarty, w którym autor opisuje obrzędy liturgii stacyjnej. Prezentuje on zagadnienia związane z uczestnikami liturgii i omawia dwie formy celebracji liturgii stacyjnej: pierwszą sprawowaną tylko w kościele stacyjnym i drugą poprzedzoną procesją z kościoła *collecta*. Na zakończenie tego rozdziału omawia przepisy dotyczące liturgii, gdy w kościele *statio* celebrował biskup lub prezbiter w zastępstwie papieża. Habilitant dokładnie opierając się na źródłach przybliża poszczególne kwestie, ale pojawiają się pewne nieścisłości. Omawiając liturgię stacyjną autor powołuje się na *Ordo Romanus I* zaznaczając, że „...stanowiła ona wzór dla wszystkich tego typu liturgii" (s. 261). Należy wskazać, że opis ten powstał pod koniec VII w. lub w pierwszej połowie VIII, a autor przedstawiając obrzędy liturgii stacyjnej nie ogranicza się jedynie do tego czasu, dlatego zapis ten domagałby się doprecyzowania, tym bardziej, że w dalszych paragrafach powołuje się na źródła z XII i XIII w. (np. s. 270-271). Ponadto opisując drogę papieża do kościoła stacyjnego wyraźnie zaznacza, że nie była to procesja stacyjna (s. 262), po czym na następnej stronie nazywa ją procesją stacyjną, która zatrzymywała się na Via Merulana (s. 263)?! W interesujący sposób habilitant przybliża natomiast liturgię stacyjną sprawowaną pod nieobecność papieża, co miało miejsce szczególnie w późnym średniowieczu. W ten sposób nie tylko podkreślano rolę papieża jako znaku jedności Kościoła, ale samej Eucharystii jako sakramentu jedności.

Rozdział piąty przedstawia dalsze dzieje organizacji stacyjnej od niewoli awiniońskiej do czasów współczesnych po Soborze Watykańskim II. Autor przywołuje tu opinię przedkładaną w wielu podręcznikach, że liturgia stacyjna zakończyła się wraz z niewolą awiniońską. Zdaniem habilitanta liturgia stacyjna nie zaniknęła w XIV w. i wskazuje na dalsze losy liturgii stacyjnej. W swoich poglądach habilitant nie jest odosobniony, przywołując wyniki badań opublikowane głównie przez takich autorów jak: K. Parys, H. Manikowska, F.J. Furnivall, J. Capgrave, J. P. Kirsch, S. de Blaauw, P. Borella, I. Schuster, P. Lugano, L. de Camillis. Wprawdzie liturgia stacyjna celebrowana pod przewodnictwem papieża straciła na znaczeniu, to jednak sama organizacja stacyjna pozostała głównie w indywidualnej praktyce pobożności wiernych. Pewnym ożywieniem były próby przeprowadzone za papieża Mikołaja V w XV w. czy reforma liturgii stacyjnej za papieża Sykstusa V. Habilitant zwrócił tutaj uwagę na powiązanie dotychczasowych kościołów stacyjnych z wprowadzoną ideą lat jubileuszowych, pielgrzymek, utrwaleniem tych stacji w Mszale po Soborze Trydenckim z 1570 r. W intersujący sposób zostały przedstawione próby odrodzenia liturgii stacyjnej w dobie ruchu liturgicznego oraz inicjatywy po Soborze Watykańskim II (Papieskie Północnoamerykańskie Kolegium w Rzymie, Collegium Cultorum Marturum) nie tylko w samym Rzymie, ale również w Polsce (np. diecezje łódzka, warszawska i warszawsko-praska).

W ostatnim rozdziale zatytułowanym „Elementy jednoczące w liturgii stacyjnej w Rzymie" autor uwypukla, że liturgia ta była przede wszystkim manifestacją jedności Kościoła rzymskiego, zgromadzonego wokół osoby papieża. Wśród tych elementów na pierwszym miejscu wskazano na Eucharystię jako sakrament jedności Kościoła, zagrożenia, które płynęły ze strony głosicieli błędnych nauk i herezji, aby następnie zaakcentować, że liturgia ta była wyrazem jedności biskupa z duchowieństwem i znakiem jedności wiernych z biskupem Rzymu. Ostatni rozdział ma charakter podsumowujący. Liczne odesłania autora do poprzednich rozdziałów nieco utrudniają lekturę, sugerując występowanie pewnych powtórzeń. Szkoda, że autor omawiając te elementy ograniczył się głównie do klasycznej liturgii stacyjnej w Rzymie. Uwzględnienie nowych form liturgii stacyjnych od niewoli awiniońskiej do czasów współczesnych związanych z odpustami przypisanymi do kościołów stacyjnych,

pielgrzymkami, latami jubileuszowymi jeszcze bardziej pozwoliłyby ukazać uniwersalizm Kościoła. Interesująco natomiast habilitant przybliżył topografię Rzymu, umiejscowienie poszczególnych kościołów stacyjnych i związek z liturgią słowa.

Rozprawa habilitacyjna, zarówno pod względem merytorycznym jak i metodologicznym (pomimo pewnych pytań, wątpliwości i sugestii pojawiających się podczas lektury), jest dziełem samodzielnym i potrzebnym w dziedzinie teologii i historii liturgii. Habilitant nie jest pierwszym autorem, który zajmuje się tematyką liturgii stacyjnej od starożytności do czasów współczesnych. Ponad dwudziestu autorów przedłożyło już swoje poważne wyniki badań dotyczące liturgii stacyjnej w Rzymie nie tylko do niewoli awiniońskiej, ale również do czasów współczesnych, dlatego w tym miejscu należy zwrócić uwagę, co stanowi *novum* tego opracowania, a tym samym osiągnięcie naukowe habilitanta. Osiągnięciem tym jest nie tyle przedstawienie samej historii liturgii stacyjnej od pierwszych wieków chrześcijaństwa do czasów współczesnych, co oryginalne teologiczne ujęcie tego fenomenu jako manifestacji jedności Kościoła objawiającej się w liturgii i przez liturgię na przestrzeni dziejów. Opisanie bowiem samej historii liturgii stacyjnej bez odwołania się do nowych i dotąd nieznanych źródeł rękopiśmiennych czy drukowanych byłoby zestawieniem dotychczasowych wyników badań (opracowanych głównie w językach obcych) ubogaconych o nowe inicjatywy, które zostały zainicjowane po Soborze Watykańskim II. Podsumowując należy podkreślić, że te fakty świadczą o dobrym warsztacie naukowym i badawczym habilitanta oraz oryginalności osiągnięcia naukowego, uwypuklającego jednoczącą rolę liturgii stacyjnej w historii Kościoła.

2. Istotna aktywność naukowa Habilitanta

Oprócz rozprawy habilitacyjnej ocenie dorobku naukowego habilitanta podlegają publikacje naukowe, popularno-naukowe, referaty wygłoszone na konferencjach naukowych i sympozjach, działalność naukowo-dydaktyczna oraz realizacja projektów badawczych. Ocena zostanie poniżej przedłożona w dwóch zasadniczych punktach przy uwzględnieniu pozostałego dorobku naukowego i aktywności naukowej habilitanta.

2.1. Pozostały dorobek naukowy habilitanta

Na dorobek naukowy księdza doktora Janusza Mieczkowskiego składa się wydany drukiem jego doktorat pt. *Krakowski Instytut Liturgiczny*, Kraków 2005 (ss. 426), który nie podlega bezpośrednio ocenie przy ubieganiu się o tytuł doktora habilitowanego, 14 artykułów naukowych opublikowanych w recenzowanych czasopismach naukowych o zasięgu ogólnopolskim i zagranicznym, 15 artykułów naukowych zamieszczonych w pracach zbiorowych (w tym 2 w języku słowackim i 1 w języku ukraińskim), *Słowo wstępne* w dziele zbiorowym (*Hymn chwały. Liturgia w życiu Kościoła*, red. J. Mieczkowski, Kraków 2009, s. 11-16) oraz artykuł popularyzujący naukę pt. *Beatyfikacje i kanonizacje*, w: *Błogosławiony, który przyszedł w Imię Pańskie. Duchowy przewodnik pielgrzyma. Beatyfikacja Sługi Bożego Jana Pawła II, Rzym, 1 maja 2011 roku*, red. M. Godawa, Kraków 2011, s. 12-21, który ukazał się w nierecenzowanej publikacji. Należy także podkreślić fakt, że na 29 artykułów o charakterze naukowym (recenzowanych), 4 powstały przy współudziale innych autorów, co wskazuje na umiejętność pracy habilitanta w zespole prowadzącym badania naukowe.

Główne kierunki działalności naukowej i badawczej habilitanta skupiają się wokół tematyki związanej z historią liturgii. Za habilitantem można wskazać na cztery obszary badawcze. Pierwszym z nich są zagadnienia związane z historią ruchu liturgicznego. Idea ta, która zrodziła się pod koniec XIX w. we Francji, wkrótce objęła swą nowatorską myślą wiele ośrodków zakonnych. Przedsoborowa odnowa liturgiczna określona później jako „przejście

Ducha Świętego przez Kościół" (Pius XII) ma swe początki w opactwie Solesmes. O inicjatywach liturgicznych i najważniejszych osiągnięciach tych ośrodków habilitant poświęcił 10 artykułów. Odrębną grupę pośród nich tworzą artykuły, w których autor omawia najważniejsze centra myśli odnowy liturgicznej w Europie. W pierwszym z nich *Opactwo Solesmes - pierwszy ośrodek ruchu liturgicznego*, „RBL" LX (2007), z. 1, s. 29-39 habilitant opisał działalność o. Prospera Guérangera OSB z Solesmes, który uważany jest za ojca przedsoborowego ruchu liturgicznego. Środowisko tego opactwa, jak pisze habilitant „...było także przykładem pięknych celebracji liturgicznych, prowadzono w nim badania naukowe oraz zajmowano się działalnością wydawniczą" (s. 39). Opactwo Solesmes dało początek również innym wspólnotom benedyktyńskim w Beuron, w Maredsous, w Mont César w Louven. Historię tych klasztorów oraz rolę, jaką odegrały w ruchu liturgicznym, habilitant przybliżył w trzech kolejnych artykułach (*Wkład opactwa św. Marcina w Beuron w ruch liturgiczny*, „Liturgia Sacra" 13 (2007), nr 1 (29), s. 105-117; *Działalność opactwa św. Benedykta w Maredsous w początkach ruchu liturgicznego*, „Liturgia Sacra" 16 (2010), nr 1 (35), s. 121-131; *Działalność opactwa Mont César w ruchu liturgicznym do wybuchu II Wojny Światowej*, w: *Memoriale Domini*, red. M. Olczyk, W. Radecki, Gniezno 2010, s. 301-315). W opracowaniu *Początki ruchu liturgicznego w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej*, „Liturgia Sacra" 20 (2014), nr 2 (44), s. 335-348 habilitant przedstawił natomiast dzieje ruchu liturgicznego w Stanach Zjednoczonych, którego początki sięgają 1926 r. w opactwie św. Jana w Collegeville. Zagadnienia te są nieco mniej znane na gruncie europejskim, dlatego opracowanie to stanowi poszerzenie wiedzy na temat samej osoby o. Virgila Michela OSB oraz inicjatyw takich jak wydawanie czasopisma „Orate Fratres" i wydawnictwa „Liturgical Press" (s. 341-343) i różnych pastoralnych projektów (s. 343-347). Interesującą inicjatywą przedsoborowej odnowy liturgicznej na gruncie polskim był pomysł kleryków krakowskiego seminarium duchownego w okresie międzywojennym, co też zostało przedłożone w artykule *Tematyka liturgiczna na łamach kleryckiego pisma „Tempus Liberum" w okresie międzywojennym*, „Liturgia Sacra" 15 (2009), nr 1 (33), s. 101-114. To pragnienie przeniesienia idei odnowy liturgicznej na grunt polski znalazło podatny grunt w społeczności kleryków, co też stanowiło jedną z pierwszych tego typu inicjatyw na ziemiach polskich, tym bardziej, że – jak pisze autor, „choć liturgika nie była wykładana jako osobny przedmiot, to jednak w życiu seminaryjnym była obecna przede wszystkim jako owoc poszukiwań samych kleryków" (s. 104). Habilitant przedłożył zamieszczone w nim artykuły poświęcone takim zagadnieniem jak: rok liturgiczny, zwyczaje liturgiczne i sakramentalia, Eucharystia, śpiew liturgiczny, brewiarz oraz sztuka liturgiczna. Artykuł ten należy wysoko ocenić ze względu na opracowanie źródeł.

Na uwagę zasługują artykuły przedstawiające całościowo ruch liturgiczny. W pierwszym z nich: *Ruch liturgiczny na przestrzeni ostatnich sześćdziesięciu lat*, w: *Sześćdziesiąt lat „Ruchu Biblijnego i Liturgicznego" w służbie odnowy biblijnej i liturgicznej w Polsce*, red. S. Wronka, Kraków 2007, s. 31-52, habilitant przybliżył nie tylko historię przedsoborowego apostolatu odnowy liturgicznej w Europie, ale również wskazał na inicjatywy tego czasu w Polsce (np. s. 36, 38). Ponadto ważnym jest spojrzenie przez pryzmat idei odnowy liturgicznej na obecne dążenia do przywrócenia liturgii przedwatykańskiej określanej jako „nowy ruch liturgiczny". Autor przedłożył istotne założenia tego ruchu oraz inicjatywy na gruncie polskim, aby następnie dokonać jego oceny (s. 44-52). Do tego cyklu tematycznego należałoby zaliczyć również artykuł *Reforma liturgiczna Soboru Watykańskiego II w ocenie abpa Marcela Levebvre'a i lefebrystów*, w: *Reformy liturgii a powrót do źródeł*, red. J. Mieczkowski, P. Nowakowski, Kraków 2014, s. 61-84, gdyż kwestie te są związane z ruchem liturgicznym, a szczególnie z „nowym ruchem liturgicznym" i ukazują napięcia posoborowej reformy. W takim kontekście widział te zagadnienia znany liturgista o. B. Neunheuser OSB, określający soborową reformę liturgiczną, jako ostatni etap reformy przedsoborowej, wieńczący wieloletnie dążenia wielu liturgistów, a nie tyle punkt wyjścia odnowy liturgicznej

(por. W. Pałęcki, *Ruch liturgiczny przygotowaniem do odnowy liturgii Mszy świętej*, w: *Jedna wiara jedna Msza. Od Mszału Piusa V do Mszału Pawła VI*, red. Cz. Krakowiak, B. Migut, Lublin 2009, s. 38).

Zagadnienia dotyczące ruchu liturgicznego w Europie Zachodniej habilitant przedłożył w artykule, który ukazał się w j. słowackim (*Počiatky liturgického hnutia v Západnej Európe*, w: *Ad fontes liturgicos III. Liturgické hnutie ako dôsledok návrtu k liturgickým prameňom*, red. V. Bohač, M. Mojzeš i inni, Prešov 2012, s. 12-37), a rolę ruchu liturgicznego w Polsce, oraz znaczenie mszalików dla wiernych podczas czynego udziału w liturgii opisał w artykule opublikowanym w j. ukraińskim *Польські Малі месали міжвоєнного періоду як приклад літургійних коментарів для вірних*, w: *Літургійні коментарі як джерело літургіології*, Ad fontes liturgicos V, red. B. Рудейко, Львів 2015, s. 58-84. Autor przedłożył to zagadnienie przedstawiając najpierw inicjatywy drukowanych mszalików dla dorosłych, które miały swój wzór w mszalikach A. Schotta OSB i G. Lefebvre'a OSB (s. 61-73), dla młodzieży (s. 74-80) i dla dzieci (s. 80-84). Dopełnieniem tej części dorobku jest artykuł poświęcony instytutom liturgicznym w Hiszpanii i w wybranych krajach Ameryki Północnej i Łacińskiej (*Instytuty liturgiczne w latach posoborowych w Hiszpanii oraz Ameryce Łacińskiej i Północnej*, w: *Confitemini Domino, quoniam bonus*, red. J. Nowak, Warszawa 2007, s. 257-273). Autor podjął się opracowania zagadnienia również mniej znanego na gruncie polskim, by przedłożyć działalność i znaczenie tych instytutów powstałych w Barcelonie, Medellin (Kolumbia), w Meksyku, w Brazylii i Stanach Zjednoczonych.

Drugi zakres badawczy habilitanta obejmuje niektóre obrzędy i zwyczaje obecne w historii liturgii. W artykule *Geneza i historia zwyczaju fermentum*, „RBL" LXIII (2010), z. 2, s. 147-164 habilitant przedstawia historię starożytnego zwyczaju przesyłania i przechowywania cząstki Eucharystii, aby zaznaczyć jedność papieża ze wspólnotą celebrującą pod jego nieobecność. Autor w oparciu o opracowania i źródła przedstawił początki, rozwój, znaczenie i schyłek tego obrzędu. Omawia również różne stanowiska naukowców odnośnie tego zwyczaju i jego przemiany (np. s. 156-157). Do intersujących zwyczajów w tradycji Kościoła należą tzw. *libelli pacis*, które w dobie praktyki pokutnej były formą poręczenia za grzesznikami przez prześladowanych chrześcijan. Stanowiła ona nadzwyczajną formę pojednania z Kościołem w pierwszych wiekach chrześcijaństwa poprzez skrócenie długotrwałej pokuty. Zwyczaj ten przedłożył habilitant w artykule, *Libelli pacis w praktyce pokutnej Kościoła starożytnego*, w: *Męczeństwo. Przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, red. Sz. Drzyżdżyk, Kraków 2012, s. 139-152. W oparciu o źródła i opracowania autor przedstawia tę praktykę poszerzając dotychczasową wiedzę na ten temat. Interesującym jest, że habiltant przytacza nie tylko stanowisko teologów katolickich, ale również protestanckich (s. 141, 146).

Pośród opracowań historycznych do obszerniejszych artykułów należy artykuł *Częsta Komunia święta w historii Kościoła*, w: J. Hube, *O częstej Komunii świętej*, wyd. Alleluja, Kraków 2007, s. 5-25. Autor zaprezentował to zagadnienie od starożytności chrześcijańskiej do czasów współczesnych, w oparciu o teksty powstałe w czasach poapostolskich, pisma ojców Kościoła, pisarzy chrześcijańskich, aby następnie poprzeć te zagadnienia lekturą średniowiecznych pisarzy i dokumentów papieży na początku XIX w. aż do przedłożenia współczesnych rozporządzeń zamieszczonych w dokumentach soborowych i posoborowych. Do istotnych należą również zagadnienia „komunii duchowej" znanej w praktyce w XIII w. (s. 14-15), a właściwe rozumienie tego pojęcia, które wymagało również trwania i pozostawania w łasce uświęcającej, zapobiegnie niekiedy nadużywaniu w obecnej praktyce pastoralnej (zalecanie, aby w ten sposób dokonało się zjednoczenie z Chrystusem, gdy człowiek jest w stanie grzechu uniemożliwiając przyjęcie sakramentalnej komunii). Szkoda, że autor prezentując dokumenty Soboru Trydenckiego dla pełnej panoramy nie przybliżył jeszcze trzech sposobów przyjmowania Komunii św. (1. sakramentalnie; 2. duchowo; 3 sakramentalnie jak i duchowo) przedłożonych w *Dekrecie o Najświętszym Sakramencie Eucharystii* z 13 sesji

soboru, która miała miejsce w 1551 r. Brak tej wzmianki nie przesądza wprawdzie o wysokich i merytorycznych walorach opracowania, ale ukazałoby to jeszcze wyraźniej ciągłe napięcie dotyczące praktyki przyjmowania Komunii św. od średniowiecza do początku XX w. Do innych opracowań autora, przybliżających szczegółowe zagadnienia z historii liturgii, należą trzy artykuły, które ukazały się na łamach „Ruchu Biblijnego i Liturgicznego" (1. *Liturgia trydencka*, „RBL" LXI (2008), z. 3, s. 177-190 2. *Niedzielna suma*, „RBL" LXII (2009), z. 3, s. 183-194; 3. *Rzymska liturgia stacyjna*, „RBL" LXV (2012), nr 1, s. 29-44). Artykuły te porządkują dotychczasową wiedzę, a ostatni z nich jest preludium do późniejszej rozprawy habilitacyjnej. Zagadnienia dotyczące liturgii stacyjnej w Rzymie autor przybliżył także ukraińskim czytelnikom (*Джерела папської літургії в Римі (першого тисячоліття) на прикладі стаціональної літургії*, „Богословія" 71 (2010/2011, кн. 1-4, s. 23-42).

Cennymi opracowaniami, całościowo ukazującymi pewien problem historyczny, są dwa artykuły habilitanta, które powstały przy współudziale innych autorów. Pierwszym z nich jest opracowanie poświęcone historii i teologii ołtarza *Teologiczne usytuowanie ołtarza w świątyni chrześcijańskiej*, współautor J. Superson, „Collectanea Theologica" 78 (2008), nr 1, s. 110-129 oraz publikacja omawiająca znaczenie prawa liturgicznego w historii Kościoła *Historia i znaczenie prawa liturgicznego*, współautor S. Koperek, w: *Lex Tua veritas*, red. A. Wójcik, P. Majer, Kraków 2010, s. 155-168.

Trzeci obszar badawczy habilitanta obejmuje tematykę ogólną dotyczącą liturgiki, która oscyluje wokół innych dyscyplin naukowych (duchowość, dogmatyka, socjologia). Autor opisał wymiar teologiczny i historyczny samych procesów beatyfikacji i kanonizacji, by następnie ukazać znaczenie wezwań poszczególnych kościołów w archidiecezji krakowskiej na przykładach *patrociniów*. W tym miejscu należy wskazać na dwa opracowania wieloautorskie *Hierarchia prawd a patroni kościołów*, „Liturgia Sacra" 17 (2011), nr 2 (38), s. 273-283 oraz *Recepcja beatyfikacji i kanonizacji a tytuły parafii erygowanych w Archidiecezji Krakowskiej w latach 1978-2010*, „Polonia Sacra" XV (XXXIII), 2011, nr 29 (73), s. 151-163. Z perspektywy czasu habilitant spojrzał również przez pryzmat istoty liturgii na dwa ważne dokumenty: Konstytucję o liturgii i encyklikę Jana Pawła II *Ecclesia de Eucharistia* co też znalazło swe zwieńczenie w dwóch artykułach: *Konstytucja o liturgii świętej „Sacrosanctum Concilium"*, w: *Sobór Watykański II. Złoty Jubileusz*, red. M. Cholewa, S. Drzyżdżyk, M. Gilski, Kraków 2013, s. 19-35 oraz *Encyklika „Ecclesia de Eucharistia"*, w: *Zrozumieć, aby czcić. Encykliki Jana Pawła II*, red. M. Cholewa, S. Drzyżdżyk, M. Gilski, Kraków 2014, s. 219-236.

Ostatni zakres badawczy habilitanta dotyczy krakowskiego środowiska liturgicznego i naukowego. Znaczenie i centrum katechumenatu w Krakowie opisał w artykule w języku słowackim *Centrum katechumenatu v Krakove*, w: *Vysluhovanie sviatostì podl'a Malého trebnika (Recensione ruthena)*, red. S. Stolàrik, A. Akimjak, Prešov 2007, s. 209-222. Obszerniejszym opracowaniem jest artykuł *Katechumenat i studia katechumenalne w Krakowskim Instytucie Liturgicznym*, w: *Historia liturgii* (*Mysterium Christi*, t. 2), red. W. Świerzawski, Zawichost-Kraków-Sandomierz 2012, s. 359-383, który ukazał się w tomie 2 podręcznika *Mysterium Christi* pod redakcją bpa Wacława Świerzawskiego. Artykuł ten ma przeglądowy charakter i przybliża nie tylko historię, ale również założenia i programy studiów katechumenalnych w Krakowie. Sylwetki naukowe dwóch wykładowców związanych z Instytutem Liturgicznym w Krakowie – ks. prof. dra hab. Stefana Koperka CR i bpa dra Stefana Cichego – habilitant przedłożył w dwóch artykułach: *Wkład ks. Stefana Koperka CR w Instytut Liturgiczny w Krakowie*, w: *Introibo ad altare Dei*, red. S. Szczepaniec, J. Mieczkowski, J. Superson, Kraków 2008, s. 29-41 i *Biskup Stefan Cichy w środowisku liturgicznym Krakowa*, (współautor S. Koperek), w: *Mirabile laudis canticum*, red. H. J. Sobeczko, Opole 2008, s. 51-62. Całościowo działania Wydziału Teologicznego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie opisano w artykule *Wydział Teologiczny Papieskiej Akademii Teologicznej w*

Krakowie, (współautor J. D. Szczurek), „Studia Nauk Teologicznych PAN" 2008, t. 3, s. 181-192.

Obszary badawczych poszukiwań habilitanta – wyróżnione na podstawie przeważającej w nich problematyki – są ze sobą ściśle związane. Ważnym wkładem w rozwój nauk teologicznych w zakresie liturgiki jest sięganie habilitanta do źródeł. Ponadto habilitant w swoich badaniach naukowych potrafi przeprowadzić pomost pomiędzy badaniami historycznymi a współczesnymi obserwacjami naukowymi.

2. 2. Aktywność Habilitanta w uprawianiu nauki

Dorobek naukowy księdza doktora Janusza Mieczkowskiego, jaki powstał po uzyskaniu w 2004 r. stopnia doktora, świadczy o jego aktywności. Do pracy naukowej, dydaktycznej i organizacyjnej przygotował się poprzez studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym w Krakowie, a następnie studia doktoranckie na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Na pierwszym miejscu aktywność naukowa habilitanta przejawia się w pracach redakcyjnych. Jest redaktorem publikacji zawierającej wybór tekstów ks. prof. dra hab. Stefana Koperka CR (*Hymn chwały. Liturgia w życiu Kościoła*, Kraków 2009) oraz współredaktorem pięciu innych publikacji zbiorowych: 1) *Eucharystia na ołtarzu świata*, tom XIV serii *Studia*, red.: S. Koperek Cr, J. Szczepaniak, W. Zuziak, W. Przyczyna, J. Mieczkowski, J. Superson, Kraków 2006; 2) *Introibo ad altare Dei*, tom XVI serii *Studia*, Kraków 2008, red.: S. Szczepaniec, J. Mieczkowski, J. Superson, Kraków 2008; 3) *Testi Ioannis Pauli II*, red. S. Koperek, J. Mieczkowski, S. Mieszczak, Kraków 2009; 4) *Powrót do źródeł. Metodologia i teologia w badaniach źródeł liturgicznych*, red. J. Mieczkowski, P. Nowakowski, Kraków 2012; 5) *Reformy liturgii a powrót do źródeł*, red. J. Mieczkowski, P. Nowakowski, Kraków 2014. Opublikował 11 sprawozdań z sympozjów i konferencji naukowych w kraju i zagranicą (w tym 9 przy współautorstwie innych autorów).

Ważnym przejawem aktywności naukowej jest udział w sympozjach i konferencjach naukowych oraz wygłaszanie na nich referatów. Habilitant wygłosił 4 referaty na zagranicznych konferencjach i sesjach naukowych (Preszów i Lwów), jeden na konferencji międzynarodowej (Kraków) i 4 na konferencjach krajowych. Był również współorganizatorem 3 konferencji międzynarodowych i 4 krajowych. Wprawdzie habilitant nie wykazał w przedłożonych dokumentach udziału w żadnych projektach badawczych z ramienia Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego czy innych organów naukowych w Polsce, to jednak należy podkreślić i wysoko ocenić międzynarodową współpracę z Uniwersytetem w Preszowie na Słowacji i Ukraińskim Katolickim Uniwersytetem we Lwowie.

Wyniki badań, osiągnięcia naukowe i organizacyjne znajdują swoje praktyczne odzwierciedlenie w pracy dydaktycznej. Jako wykładowca od 2004 r. prowadził liczne zajęcia na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej (obecnie Uniwersytet Papieski Jana Pawła II) oraz afiliowanym Wyższym Seminarium Duchownym w Krakowie. Wykłady o charakterze kursorycznym, fakultatywnym i monograficznym czy ćwiczenia obejmują następujące zagadnienia: *Liturgika fundamentalna, Eucharystia, Msza trydencka, Sakramenty uzdrowienia – historia i teologia, Triduum Paschalne - historia i teologia, Rok liturgiczny, Liturgia Godzin, Sakramenty i sakramentalia.* W tym czasie prowadził również zajęcia w innych seminariach duchownych i instytucjach teologicznych. W Krakowie należą do nich: Seminarium Ojców Karmelitów Bosych, Seminarium Księży Salezjanów, Seminarium Księży Zmartwychwstańców, Seminarium Braci Mniejszych, Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy oraz Instytut Teologiczny im. Bł. Wincentego Kadłubka w Sandomierzu. Od 2009 do 2014 roku wypromował 16 prac magisterskich. Swoją fachową wiedzą służy również jako cenzor, czy konsultor Komisji ds. Liturgii i Duszpasterstwa Liturgicznego Archidiecezji Krakowskiej.

Podsumowując drugą część recenzji należy stwierdzić, że dorobek pisarski księdza doktora Janusza Mieczkowskiego przyczynił się do rozwoju liturgiki. Przede wszystkim habilitant rozszerzył bazę wiedzy dotyczącą takich zagadnień jak: ruch liturgiczny w Polsce i w świecie, którego zagadnienia wciąż oczekują na gruntowne opracowania oraz niektóre zwyczaje liturgii rzymskiej (np. odnośnie *fermentum*, *Libelli pacis*). Po drugie przybliżył i uporządkował merytorycznie stan wiedzy na temat krakowskiego środowiska liturgicznego i naukowego nie ograniczając się jedynie do ukazania historycznego aspektu, ale wykazał wzajemne relacje pomiędzy tym środowiskiem a przedsoborową odnową myśli liturgicznej w Europie zachodniej. Lektura opracowań naukowych pozwala wskazać na cenne elementy tworzące całą panoramę bogatej kultury religijnej w Polsce i otwiera nowe perspektywy badań. Przedstawiona powyżej aktywność naukowo-badawcza, dydaktyczna i organizacyjna księdza habilitanta świadczy o jego pracowitości. Na różnych polach dzieli się swoim doświadczeniem i wiedzą, aby od strony praktycznej służyć liturgii.

3. Wniosek końcowy

Zestawiając powyższe uwagi wyszczególnionych dwóch części recenzji stwierdzam, że osiągnięcie naukowe przedłożone w rozprawie habilitacyjnej, dorobek naukowy oraz aktywność ks. dra Janusza Mieczkowskiego spełnia wymogi prawne i zalecenia wprowadzone Ustawą z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595 ze zm.) oraz Rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 22 września 2011 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodach doktorskich, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz. U. Nr 204, poz. 1200).

Najważniejszą przesłanką do powyższego wniosku jest ocena osiągnięć naukowych, która została przedłożona w niniejszej recenzji. Ks. dr Janusz Mieczkowski po obronie doktoratu znacznie powiększył swój dorobek naukowy. Istotnym osiągnięciem naukowym jest oryginalne teologiczno-historyczne ujęcie liturgii stacyjnej w Rzymie jako manifestacji jedności Kościoła objawiającej się w liturgii i przez liturgię na przestrzeni dziejów. Fakt ten znacząco poszerza dalsze perspektywy badawcze na płaszczyźnie liturgiki, zwłaszcza historii liturgii. Podejmowane przez habilitanta tematy badawcze przynoszą cenne efekty poznawcze i przyczyniają się do rozwoju tej dyscypliny naukowej. O aktywności naukowej księdza doktora Janusza Mieczkowskiego świadczy wygłoszenie referatów na konferencjach krajowych (4), zagranicznych (4), międzynarodowych (1), współorganizacja sympozjów i konferencji naukowych (7). Ponadto fachową wiedzę habilitant wykorzystuje praktycznie upowszechniając naukę poprzez działalność w gremiach odpowiedzialnych za poprawność myśli teologicznej, zwłaszcza liturgicznej w diecezji krakowskiej.

Po uwzględnieniu powyższych przesłanek stawiam wniosek do Rady Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II o kontynuowanie procedury zmierzającej do nadania księdzu doktorowi Januszowi Mieczkowskiemu stopnia naukowego doktora habilitowanego.

KATEDRA HISTORII LITURGII
Al. Racławickie 14, 20-950 LUBLIN
ks. Waldemar Pałęcki MSF
Dr hab. Waldemar Pałęcki MSF, prof. KUL
kierownik